

УДК 342

DOI <https://doi.org/10.32847/ln.2021.13.07>

Поворознік А.В.

*студент магістратури кафедри державно-правових дисциплін
Міжнародний гуманітарний університет*

ЮРИДИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОЗАХИСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Метою статті є дослідження юридичних технологій здійснення правозахисної діяльності в Україні. З огляду на зазначену мету виникає необхідність в аналізі за такими напрямками, як: обґрунтування сутності юридичних технологій правозахисної діяльності, розгляд комплексу питань, пов'язаних з формами правозахисної діяльності, використання сукупності засобів, методів і прийомів, необхідних для досягнення позитивної цілі регулювання.

Значний внесок щодо вивчення окремих питань, присвячених зазначеній проблематиці, належить таким відомим науковцям, як: Д. Манько, О. Скакун, П. Корнієнко, М. Аракелян, С. Гусарев, В. Чуксіна, А. Рагімова, В. Тацій, І. Міщенко та ін.

Визнання прав людини та становлення ефективної системи їх забезпечення та захисту є основою побудови правової держави.

Згідно зі ст. 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження й забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1].

Отже, у сучасній стратегії конституційного будівництва України базовим постулатом є пріоритет людини, її права і свободи у сукупності з державними гарантіями їх захисту, підкріпленими відповідним обов'язком, адресованим державі, – правозахисною функцією, яку виконують державні й недержавні органи. Вона включає у себе такі складники, як роз'яс-

нення громадянам їхніх прав та обов'язків, надання юридичної допомоги, представництво у суді, правоохоронних органах тощо.

Складна внутрішньополітична ситуація, соціальне напруження та погіршення зовнішньополітичної позиції ускладнюють політико-правові умови забезпечення захисту прав та свобод людини і громадянина, дотримання Конституції, законодавства та міжнародних норм.

Саме тому важливою на тепер є проблематика застосування юридичних технологій правозахисної діяльності в Україні.

Варто зазначити, що у сучасній правовій науці відсутнє узгоджене розуміння поняття «юридичні технології правозахисної діяльності». З огляду на вищесказане, необхідним видається обґрунтування сутності понять «юридичні технології» та «правозахисна діяльність».

Є думка, що юридичні технології та методологія права є тотожними поняттями. Однак їх слід співвідносити як частину і ціле. Методологія права є значно ширшою за обсягом і включає юридичні технології як невід'ємний складовий елемент.

Юридична технологія являє собою так званий алгоритм, тобто систему дій, вчинюваних у відповідному порядку та у визначений спосіб, дотримання якого призведе до досягнення поставленої мети – прийняття ефективного правового рішення або принаймні створення сприятливих умов для прийняття такого рішення іншим суб'єктом (наприклад, судом), складання юридичного документа, задоволення потреб споживача юридичної послуги тощо. Юридична технологія може вироблятися, удосконалюватися під впли-

вом не тільки правових норм, а й традицій, практики, що склалася, та інших чинників. Категорія «юридична технологія» відрізняється від суміжних понять, причому щодо її співвідношення з поняттям «юридична техніка» немає єдності поглядів. Зважаючи на те, що юридична технологія дає відповідь на питання: «як?», «яким чином?», «за допомогою яких засобів?» можна досягти бажаного результату юридичної діяльності, а техніка здебільшого виступає цими самими засобами, слід співставляти їх як ціле і частину [7, с. 6].

Правознавець Д. Манько найточніше обґрунтував поняття юридичних технологій як сукупність науково обґрунтованої (правила, прийоми, методи тощо) й в окремих випадках нормативно регламентованої інформації щодо порядку створення якісних правових актів та ефективного виконання окремих видів юридичної діяльності. Створення правових актів пов'язане з використанням не тільки юридичного й технічного інструментарію, а й інтелектуальними витратами (знання, досвід) і високим рівнем правової культури. У зазначеному аспекті юридичні технології є відображенням інтелектуального рівня процесу створення правових актів. Зазначений рівень складається з: а) суб'єктивних елементів (фактичний потенціал суб'єкта створення акта); б) об'єктивних елементів (прийоми, правила, методи, принципи) [6, с. 8].

Правозахисна діяльність – це нормативно регламентована система юридично значущих дій, послідовно здійснюваних спеціально уповноваженими на те суб'єктами у встановлені законами порядок, спосіб та форму, спрямовані на недопущення порушення прав і свобод громадян та інтересів держави, вжиття правових заходів щодо їх поновлення в разі порушення, притягнення винних до встановленої законом відповідальності.

Правозахисна діяльність полягає у захисті прав та інтересів громадян України, іноземців, осіб без громадянства, юридичних осіб щодо спірних питань їхніх прав і охоронюваних інтересів, а також у наданні правової допо-

моги від обвинувачення, посилення правових гарантій охорони прав і свобод від втручання органів влади та управління.

На сьогодні в науці наявна проблема співвідношення понять правозахисної та правоохоронної діяльності. Так, здійснення правоохоронної діяльності відбувається державними органами, а правозахисної – як державними, так і недержавними органами. О. Скакун підкреслює, що механізм охорони прав людини включає в себе «заходи щодо профілактики правопорушень для утвердження правомірної поведінки особи», а механізм захисту включає «заходи щодо відновлення порушених прав неправомірними діями та відповідальності особи, яка скоїла правопорушення. Без можливості захисту прав охорона буде неповною. Захист виступає найбільш дієвою охороною, другим її ступенем» [8, с. 206].

В. Чуксіна визначає правозахисну діяльність держави в широкому сенсі як законодавчу і правозастосовну практику держави в галузі прав людини, яка відображатиме специфічні історико-культурні традиції і рівень соціально-економічного розвитку держави. У вузькому сенсі – це сукупність контрольних механізмів, представлених певними організаційними структурами (судом, правоохоронними органами, різними установами з розгляду звернень громадян та ін.), спеціалізованих правозахисних інститутів (комісії з прав людини, омбудсмени) і процедур, що визначають методи, порядок розгляду, перевірки, підготовки пропозицій та прийняття рішень за скаргами, заявами й іншою інформацією про порушення прав людини, які базуються на конституційних і галузевих нормах внутрішнього права держави [5, с. 206].

Правозахисна діяльність сучасної української держави полягає в тому, що саме вона є пріоритетним напрямом у її функціонуванні, заснованим на сучасному законодавчому забезпеченні, що відображає закономірності в розвитку українського суспільства, а також зовнішніх факторів, що визначають стратегічний напрям розвитку України [4, с. 147].

Видається слушним сформулювати юридичні технології правозахисної діяльності як сукупність правил, прийомів та методів, виражених у правових актах, всебічно обґрунтованих в юридичній науці, які спрямовані на протидію порушенням прав і свобод людини і громадянина та різноманітним деліктним, асоціальним та протиправним проявам поведінки людей.

Складниками категорії гарантій прав і свобод людини й громадянина є суб'єкти правозахисної діяльності, а також форми і методи захисту, де форми – надані законом умови для захисту порушених прав, а методи – засоби і способи впливу, за допомогою яких будь-який суб'єкт правозахисної діяльності може захистити основні права і свободи. Причому кожній формі захисту повинен відповідати певний спосіб або засіб захисту, тобто метод захисту порушеного права.

Юриспруденція встановлює наявність таких форм правозахисної діяльності, як: захист прав органами публічної влади, захист прав громадян громадськими об'єднаннями, самозахист та судовий захист.

Особливу роль у забезпеченні правозахисної діяльності відіграє саме судова влада. Судовий захист є ефективним засобом захисту прав і свобод людини і громадянина.

Практичну і теоретичну актуальність та значення має дослідження комплексу питань, пов'язаних із правозахисною діяльністю Конституційного Суду України (далі – КСУ), з огляду на практично повну відсутність історичного досвіду демократичного конституційного розвитку, визнання та забезпечення прав людини.

Значна частина населення перебуває під впливом пережитків тоталітарного минулого, традиційно популістської культури, міфів, що є негативним чинником стосовно реалізації прав і свобод людини. Змінити ситуацію має самонарод, ставши реальним суб'єктом політичного процесу, активно відстоюючи свої права.

Також правозахисній діяльності КСУ мало сприяє і його певна залежність від державних інститутів, особливо інституту

Президента. Насамперед незалежність та нейтралітет Конституційного Суду та його суддів має бути стосовно інших державних органів, а також впливів і можливого тиску з боку будь-якого центру влади або окремих осіб. Для досягнення цього мають бути створені спеціальні умови, як політичні, так і соціальні, а головне – розвинута громадська обізнаність про значимість та роль Конституційного Суду в забезпеченні законності, конституційності, верховенства права та правового захисту [3, с. 9].

Діяльність у сфері правового захисту потребує використання певного комплексу засобів, методів і прийомів, необхідного для досягнення позитивної мети. Незважаючи на це, правозахисна діяльність, яка здійснюється органами державної влади, має відбуватись тільки на основі відповідних принципів, що прямо передбачені для цього в Конституції та чинному законодавстві. Це стосується й інститутів громадянського суспільства та особи, яка вживає заходів щодо самозахисту. Однак цим суб'єктам надається право використовувати всі можливі засоби, які прямо не заборонені законом та не суперечать правовим принципам і засадам правопорядку.

Важливе місце серед правозахисних державних інституцій, діяльність яких забезпечуються системою правових засобів і методів, посідає державний примус – матеріальний, соціальний, психологічний, ідеологічний, правовий чи навіть фізичний вплив уповноважених органів і посадових осіб держави на суб'єкта, який перебуває під юрисдикцією відповідної держави, з метою спонукати або примусити до вчинення дій чи утримання від їх вчинення в інтересах суспільства та держави. Його природа передбачає силу, а тому він здатен забезпечувати безумовне домінування у суспільстві волі пануючого суб'єкта. Водночас у разі, якщо суб'єкт добровільно виконує вимоги норм права, ми можемо говорити про умовний примус, оскільки особа усвідомлює соціальну необхідність і користь правових вимог. Особливий метод умовного примусу чи навіть переконання якраз і

передбачає, що особи самостійно виконують виражену в правових актах волю суб'єкта влади. Завдяки переконанню створюється горизонтальний зв'язок між волею законодавця та громадянина, керівником та підлеглими, що й приводить до єдності дій. Заходи та інструменти переконання передбачають використання ідеологічних, соціально-психологічних засобів і форм впливу на свідомість індивіда чи колективу, в результаті чого вони приймають необхідність досягнення соціально значущих цілей.

Необхідність застосування примусу до порушників прав і свобод людини і громадянина виникає в тих ситуаціях, коли такий метод є єдиним способом відновлення порушених прав. Більш ефективним видається поєднання переконання і державного примусу. Цей процес є динамічним у своїй суті, він визначається багатьма факторами, що діють на конкретному етапі розвитку відповідного суспільства і держави. Тобто передбачає врахування національних традицій державного управління, правотворчості, правозахисної та правоохоронної діяльності.

Діяльність щодо правового захисту із залученням державних органів не може проходити у формі, що чітко не встановлена чинним законодавством. Тому необхідність закріплення процесуальних форм здійснення правозахисної діяльності є незаперечною. Вітчизняна юридична наука не має чіткого розуміння поняття юридичної процесуальної форми. Однак здебільшого науковці сходяться до думки, що під цим поняттям розуміють сукупність однорідних процедурних норм, дотримання яких вимагається від учасників відповідного процесу, спрямованих на досягнення чітко зумовленої цілі регулювання.

Отже, процесуальна форма передбачає використання найбільш доцільної процедури здійснення визначених повноважень органів державної влади. Рішення про необхідність застосування юридичних заходів впливу з метою досягнення цілей регулювання можливе лише в межах конкретних процесуаль-

них правил та процедур, що встановлені законом та підлягають обов'язковому виконанню.

Органи державної влади та посадові особи в кожному конкретному життєвому випадку через необхідність вирішення ситуацій, що склалась, вибирають відповідну форму правозахисної діяльності. Оскільки правозахисна діяльність органів державної влади має відповідати принципам роботи такого органу, а також усім процедурним нормам, так само й вибір форми правозахисної діяльності підпорядкований певним правилам, серед них: 1) правозахисна діяльність повинна відповідати основним засадам функціонування такого органу; 2) правозахисна діяльність не повинна виходити за межі компетенції такого органу державної влади; 3) така діяльність має бути здійснена лише в межах правових методів та засобів; 4) правозахисна діяльність має відповідати обставинам справи та ситуації, що склалась, з метою їх вирішення, а також мати чіткі цілі регулювання; 5) вона не може поширюватись на справи та об'єкти регулювання, вирішення яких не входить до функціональної компетенції відповідного органу державної влади чи посадової особи [3, с. 74].

Завдяки змісту вибраної процесуальної форми правозахисної діяльності вирішуються юридичні питання (спори, конфлікти, складні ситуації), які виникають у процесі її здійснення. Однак у сучасних умовах правозастосовної практики проблема процесуального передбачення певного порядку вчинення правозахисних дій і прийняття на цій основі актів правозастосування (рішень) є однією з найбільш гострих та таких, що потребує вирішення. Фактична відсутність чітких механізмів і алгоритмів застосування заходів, які спрямовані на правовий захист, а подекуди й згадка про необхідність здійснення таких заходів відчутно знижують ефективність конституційної системи захисту прав і свобод людини і громадянина.

Висновки. Юридичні технології правозахисної діяльності посідають важливе місце у забезпеченні захисту прав і свобод людини

і громадянина. Становлення правозахисної діяльності – це тривалий історичний процес виникнення та розвитку теоретичних ідей про державно-правову дійсність у сфері захисту прав і свобод та впровадження їх у юридичні документи конституційного характеру, розширення закріплених прав у додаткових нормативно-правових актах, створення державних інститутів, наділених необхідними повнова-

женнями у сфері захисту, формування ефективних механізмів оскаржень порушень прав та свобод у порядку звернення до державних органів і, зокрема, суду.

Так, для забезпечення законності, конституційності, верховенства права та правового захисту важливим є створення спеціальних умов, як політичних, так і соціальних, а головне – розвинута громадська обізнаність.

Анотація

Забезпечення захисту прав та свобод людини і громадянина, дотримання Конституції, законодавства та міжнародних норм є основою побудови правової держави. Стаття присвячена з'ясуванню сутності юридичних технологій правозахисної діяльності в Україні. У зв'язку з тим, що у сучасній правовій науці відсутнє узгоджене розуміння вищевказаного поняття, автор обґрунтовує значення визначень юридичних технологій та правозахисної діяльності. З'ясовано, що правозахисна діяльність виступає регламентованою системою юридично значущих дій, спрямованих на недопущення порушення прав і свобод громадян та інтересів держави, використання правових заходів щодо їх поновлення у разі порушення та притягнення винних до відповідальності. Аналіз наукових підходів дав змогу сформулювати таке визначення поняття «юридичні технології правозахисної діяльності», котре надалі буде придатним для закріплення на законодавчому рівні: юридичні технології правозахисної діяльності – це сукупність правил, прийомів та методів, виражених у правових актах, всебічно обґрунтованих в юридичній науці, які спрямовані на протидію порушенням прав і свобод людини і громадянина та різноманітним деліктним, асоціальним та протиправним проявам поведінки людей.

Розкрито форми правозахисної діяльності як ефективних засобів захисту прав і свобод людини і громадянина. Проаналізовано забезпечення правозахисту державними інституціями, зокрема судовою владою. Під впливом пережитків минулого вбачається відсутність спеціальних умов для забезпечення законності, конституційності, верховенства права та правового захисту в діяльності Конституційного Суду України.

Крім того, наголошено про важливість серед правозахисних державних інституцій діяльності державного примусу. Так, найбільш ефективним вважається поєднання переконання і державного примусу з урахуванням національних традицій державного управління, правотворчості, правозахисної та правоохоронної діяльності.

З'ясовано, що у сучасних умовах правозастосовної практики одним з найбільш гострих питань є проблема процесуального передбачення певного порядку вчинення правозахисних дій і прийняття на цій основі рішень, фактична відсутність чітких механізмів і алгоритмів застосування заходів, які спрямовані на правовий захист.

Ключові слова: юридичні технології, правозахисна діяльність, юридичні технології правозахисної діяльності, форми правозахисної діяльності, державний примус, права та свободи людини і громадянина.

Povoroznik A.V. Legal technologies of human rights activity in Ukraine

Summary

Ensuring the protection of human and civil rights and freedoms, compliance with the Constitution, legislation and international norms is the basis for building the rule of law. The article is devoted to clarifying the essence of legal technologies of human rights activities in Ukraine. Due to the fact that

in modern legal science there is no agreed understanding of the above concept, the author substantiates the importance of definitions of legal technology and human rights activities. It was found that human rights activities are a regulated system of legally significant actions aimed at preventing violations of the rights and freedoms of citizens and the interests of the state, the use of legal measures to restore them in case of violation and bringing the perpetrators to justice. The analysis of scientific approaches made it possible to form the following definition of “legal technologies of human rights activities”, which will be suitable for consolidation at the legislative level: legal technologies of human rights activities are a set of rules, techniques and methods expressed in legal acts, which are aimed at counteracting the violation of human and civil rights and freedoms and various tort, antisocial and illegal manifestations of human behaviour.

Forms of human rights activity as effective means of protection of human and civil rights and freedoms are revealed. The provision of human rights protection by state institutions, in particular, the judiciary, is analyzed. Under the influence of the remnants of the past, there is a lack of special conditions to ensure legality, constitutionality, rule of law and legal protection in the activities of the Constitutional Court of Ukraine.

In addition, the importance of state coercion among human rights state institutions was emphasized. Thus, the most effective is a combination of persuasion and state coercion, taking into account the national traditions of public administration, law-making, human rights and law enforcement.

It was found that in the current conditions of law enforcement practice, one of the most acute issues is the problem of procedural anticipation of a certain order of human rights actions and decision-making on this basis and the actual lack of clear mechanisms and algorithms for measures aimed at legal protection.

Key words: legal technologies, human rights activity, legal technologies of human rights activity, forms of human rights activity, state coercion, human and civil rights and freedoms.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України* від 23.07.1996. № 30. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/go/254/1996>.
2. Аракелян М. Правозахисна діяльність адвокатури: теоретико-правовий курс : монографія. Одеса : Фенікс, 2018. 386 с.
3. Кампо В. До питання про новий судовий захист конституційних прав і свобод громадян в Україні. *Судово-юридична газета: Блог*, 2017. С. 7–15.
4. Корнієнко П. Особливості правозахисної діяльності як різновиду юридичної діяльності. *Часопис Київського університету. Юридичний вісник*. 2018. С. 73–75.
5. Левченко К. До визначення понять «правозахисний» та «правоохоронний» : постановка проблеми. *Наше право*. 2004. № 1. С. 21–27.
6. Манько Д. Юридичні технології: поняття та особливості співвідношення із суміжними категоріями. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»* : зб. наук. праць. Одеса : Фенікс, 2019. Вип. № 37. С. 6–12.
7. Міщенко І. Юридичні технології та інновації в юриспруденції: навчально-методичний посібник. Одеса : Фенікс, 2020. 42 с.
8. Скакун О. Теорія держави і права : посібник. Харків : Консум; Університет внутрішніх справ, 2011. 704 с.